

Befejezett jelen

Olyasvalamiről kéne itt és most beszélnem, amiről nem lehet. Nem tudok. És nem az ottliki értelemben nem tudok, nem az elbeszélés nehézségeiről van szó, hanem a wittgensteiniben. Ami nagyobb teher. Hallgatni kell. Hallgatni kéne. De azt sem tudok.

A hiányról kellene beszélni. A hiányról, amelynek nemhogy a pontos meghatározásához, de a körülírásához sincsenek szavaim. Egyébként csupa pozitív töltetű, csodálatos hangzású szót őrzök az életemben a hiány szinonimájaként: anya, apa, szabadság. Nemrég bővült a lista: Estersházy.

Nem lehet mit kezdeni az egésszel. És a ránk eső résszel sem lehet mit kezdeni. Jobb híján: emlékezünk. Konferenciákat tartunk, összegyűlünk, kiállunk, beszélünk, fontoskodunk – mint ha ezáltal győzedelmeskedhetnénk a halál fölött. Gondolhatják – és joggal gondolják –, hogy pont én mondom ezt, aki éppen beszélek. Hiszen idejöttem fontoskodni.

Volt idő, amikor azt gondoltam, ha csupán pillanatokra is, hogy lehetséges győzedelmeskedni a halál fölött. De ez az idő már elmúlt. És nem maradt semmi egyéb eszközöm a halál ellen, mint az emlékezés. Ami valójában nem is eszköz, és nem is a halál ellen irányul.

De hogyan kell emlékezni? Ez hülyeség, sehogyan nem kell. Akkor hogyan érdemes? Hogyan emlékeznek valakire úgy – főleg ilyen helyzetben, a nyilvánosság előtt –, hogy ne tola-kodjon az egész előterébe se a távolságtartó szakmaiság, se a terméketlen, sehová sem vezető személyes anekdotázás? Mindegyik fontos persze, mindegyik része az emlékezetnek. Csak valahogyan számomra inkább a halálhoz van közük, nem az élethez. Márpedig én azt tanultam, hogy „aki énbennem hisz, ha meghal is él”. Kérdés, ki az az „énbennem”. És mi az, hogy „ha”.

Azt mondják, az életnek tétje van. Azt mondják,

az életnek mindig, minden pillanatban tétje van. Ez nem igaz. Az életnek negyven körül lesz tétje. Vagy húsz körül. Vagy soha. Erre, ahogyan szinte semmire, nincsen recept. Mondjunk negyven körül. Vagy hatvanhatot. Egyik sem nagyon megduplázható, már ami az életidőt illeti. Ha mégis sikerül megduplázni, legtöbbször annak sincs értelme. Szóval, negyven körül. Vagy hatvanhat. Előtte csak haladsz, nyersz, aztán veszítesz, fölkelés, mész tovább, és újra nyersz. És újra veszítesz, és újra fölkelés, és újra nyersz. És veszítesz megint. Aztán észrevehetetlenül jön az átmenet, mikor veszítesz ugyan, és fölkelés, de már ezt a fölkelést veszed úgy, mintha nyertél volna. Végül egyszer csak rájössz, sosem akkor, amikor a földön heversz, leterítve, hanem jóval később, amikor már talpon vagy, hogy nincs több esély. Nem arról van szó, hogy berozsdásodtál vagy megöregedtél volna; talán csak jobban érzed a föld vonzását, talán csak jó feküdni, üres tekintettel a felhők felé, akarat és vágyak nélkül, talán csak elveszítetted a fonalat, hogyan is kezdted, miért indultál, merre tartasz. Mindegy. A lényeg, hogy van egy pillanat, amikor rádöbbenés, hogy ha legközelebb a földre kerülsz, nem fogsz tudni többé fölkelni. És ekkor, ebben az egyszerre kép-lékeny és éles pillanatban lesz tétje az életednek. Mert onnantól – mostantól – kezdened kell vele valamit. Az elkerülhetetlent elkerülni nem lehet. Az elkerülhetetlent magad ellen hívni idejekerán ostobaság. „Akkor mi legyen?” – kérdezed. Ennek a szembesülésnek az elodázására találták ki a vallást. De ne legyenek illúzióid, az sem ment meg semmitől. És ne legyenek illúzióid, az ateizmus is vallás. Akkor most mi legyen? Hát, ez az.

Hogyan is van *A kis herceg*ben? „Szelíden dől el, ahogyan a fák.” Aki ezt írta, milyen szép fordulat a konkrét műcím után úgy tenni, mintha nem tudnám, ki írta, persze, hogy Exupéry írta, szóval, aki ezt írta, az jó eséllyel sosem látott fát

kidőlni. Nem hallotta a recsegést, a csikorgást, a sikolyokat, a morajt. Nem látta, hogy a magatehetetlenül dőlő test hogyan ránt magával más, egészséges fákat, hogyan pusztít el maga körül, dőlésirányban, mindent. Az életed tétje nem kívüled van, az életed tétje nem egy nő, egy akadémiai tagság vagy a gondoskodó utódok. Az életed tétje az egyensúlyod. És a belátás, hogy amikor kibillensz, majd dőlni kezdesz, akkor olyan terület felé fordulsz, ahol nem lapítasz szét senkit és semmit. Hogy a halálad észrevétlen legyen. Pedig mindannyian a figyelemre vágyunk, még a halálunkban is. Ki ne képzelgett volna kamaszként a saját temetéséről, amelyen ezek vonulnak büntudattal a koporsó mögött; büntudattal, hogy elmulasztottak valamit. Később már – valódi halandóként – legszívesebben kivonulnál minden emberi kapcsolatodból, ne hogy sérülést okozz. És itt jön a képbe a vallás. Mert Isten vagy szeretet, vagy gyűlölet. De ez úgyszólván mindegy. Hiszen nincs eszköze, hogy ezt kimutassa. Vagy nekünk nincs értelmünk felfogni. Mert Isten vagy létezik, vagy nem létezik. De ez is úgyszólván mindegy. A lényeg a bizonyosság, akármelyik irányban. Semmi bonyodalom. Ha van, akkor szerethető, ha nincs, akkor gyűlölhető, vagy éppen szerethető a hiánya. Az ember viszont csupa átmenet, csupa árnyalat. Mondj bármi bizonyosat, csak egyetlen bizonyosságot, arról az emberről, akit a világon a legjobban szeretsz, és akit ismerni vélsz. Határozz meg egy ilyen egyszerű viszonyt – szeretetet vagy gyűlöletet – bárkivel kapcsolatban. Egyedül a sze-

relem képes így egyértelműsíteni a világot. És a vallás is szerelem, csak annak valamiféle csökött, gyáva torzképe, amely megkísérli kiküszöbölni az elkerülhetetlent. A veszteséget. A bizonytalanságot. A változást. Az aszimmetriát. Mindazt, amit egy másik ember jelenléte előhívhat az életünkben.

Esterházy ezt jelenti a számomra. Ezt a bizonyosságot, és ezt a hiányt. A zenét. Mert olyan összhangzatot, disszonanciát és harmóniát teremtett az anyanyelvemből (az anyanyelvéből, az anyanyelvünkéből), amellyel még soha nem találkoztam korábban. A Krúdy-mondatok zenéjét említhetném talán. Esterházyt lehetséges úgy olvasni, mintha Bachot hallgatnánk, a semmibe meredve, látszólag figyelmetlenül, mégis tūpontos érzékeléssel. Esterházyt olvasni zenei élmény (is).

„Mi a különbség édesapám és az Isten között? A különbség jól látható: Isten mindenütt ott van, ezzel szemben édesapám is mindenütt ott van, csak itt nincs.”

Esterházy a különbség édesapám és Isten között.

Szerettem. Néha felidegesített. Felnéztem rá. Néha lemondtam róla. Aztán mindig bebizonyosodott, hogy ő sosem mondott le rólam, az olvasóról. Vágytam a társaságában lenni. Félttem megszólítani. Mi lehetne az utolsó eleme ennek a felsorolásnak? Csakis ez, újra, mert nem lehet elégszer ismételni: szerettem.

És piczába a múlt idővel.